

De rode ibis-moord in Frans-Guiana

Jan Betlem & Ben H.J. de Jong

Frans-Guiana is de meest oostelijke van de drie Guiana's (Guyana, Suriname en Frans-Guiana) aan de noordoostkust van Zuid-Amerika. In tegenstelling tot de twee onafhankelijke Guiana's is Frans-Guiana een 'provincie' van Frankrijk.

In 'Het Vogeljaar' 30(2) werd naar aanleiding van een korte mededeling van J. Betlem (waarin voor het eerst melding wordt gemaakt van de Rode Ibis (*Eudocimus ruber*)-moord ten behoeve van het vervaardigen van bloemen met de veren van ibissen) een actie gestart door 'Het Vogeljaar'. Het daaropvolgende artikel van A.L. Spaans over het voorkomen en de verspreiding van de Rode Ibis ('Het Vogeljaar' 30(4)) deed de actie verder toenemen, waardoor tevens de behoefte aan meer informatie gevoeld werd over wat zich nu precies afspeelt in Sinnamary (het centrum van de bloemenfabricage van vogelveren in Frans-Guiana) en hoe de jacht in Frans-Guiana geregeld is. Van 27 t/m 30 januari 1983 waren wij in Sinnamary en van 9 t/m 11 april in Cayenne om deze informatie te verzamelen. Deze laatste reis werd door 'Het Vogeljaar' mogelijk gemaakt en gefinancierd.

Bloemenfabricage, hoe het begon: Ses sœurs Franciscaines de Sinnamary

Zuster Primaël, in 1909 geboren in de Noordkust, kwam in 1934 naar Frans-Guiana, waar zij in St. Laurent de Maroni onder de bagnards ging werken, de in Frankrijk veroordeelde gevangenen die in St. Laurent opgevangen werden voor verder transport (zie onder andere Henri Charrière: Papillon). De bagnards hadden als tijdsverblijf of extra verdienste een bijzondere bezigheid. Van de grote, felblauw reflecterende vleugels van *Morpho*-vlinders maakten ze allerlei afbeeldingen. Een soort schilderij, maar dan gemaakt met vlindervleugels. Zuster Primaël leerde van hen de techniek en werd in 1947 vanuit St. Laurent overgeplaatst naar het Franciscaner klooster in Sinnamary.

De zusters van St. Paul, die reeds vanaf omstreeks 1800 in Cayenne, de hoofdplaats van Frans-Guiana gevestigd waren, ontfermden zich eveneens over de bagnards. Hoe deze zusters het vervaardigen van bloemen van veren hebben geleerd is niet duidelijk. Het is een feit dat zij 'lang geleden' met het maken van ibisveerbloemen zijn begonnen.

Zuster Primaël kwam na haar overplaatsing naar Sinnamary in contact met de bloemenmaaksters van Cayenne en leerde 'het draaien van bloemen'. Ze werd al gauw een bekendheid in het dorp en vrouwen van veel beroepsjagers kwamen haar regelmatig van veren voorzien zodat haar 'bloemendraaijerij' voortgezet kon worden. De zuster hield veel van haar werk, hetgeen de kwaliteit ten goede kwam. Zij kreeg dan ook bekendheid tot ver

Rode Ibissen aan de noordoostkust van Zuid-Amerika.

Naar een dia van A.L. Spaans, litho beschikbaar gesteld door het Wereld Natuur Fonds.

buiten de grenzen van Frans-Guiana en blijkens onze informatie van zusters uit het klooster te Sinnamary hebben onder andere veel TRIS-militairen, die tot in 1975 in Suriname gelegerd waren, bloemen van zusters Primaël meegenomen naar Nederland als souvenir.

Omdat zuster Primaël vond dat de vrouwen in Sinnamary een eerzaam beroep moesten hebben, leerde zij ook de dorpsbewoners het vervaardigen van vlindervleugelpanelen en het draaien van bloemen. Hiermee werd onbewust de basis gelegd voor de ons inziens uit de hand gelopen bloemencultus van tegenwoordig. Waren de veren destijds bijproducten van de noodzakelijke jacht, heden ten dage heeft het er alle schijn van dat de veren het doel van de jacht zijn geworden.

De productie van bloemen van veren van uiteenlopende soorten vogels wordt nu door meer dan honderd vrouwen (verstrekte cijfers lopen uiteen van 100-300) in Sinnamary uitgeoefend en is goed georganiseerd. De productie te Cayenne en St. Laurent van bloemen en vleugelschilderijen is nu nagenoeg te verwaarlozen in verhouding tot hetgeen zich in Sinnamary afspeelt. Ten behoeve van de verkoop van deze met de hand gemaakte artikelen werd in september 1980 in Sinnamary langs de doorgaande weg van Cayenne naar St. Laurent een modern ingericht kunstcen-

trum opgezet. Zuster Primaël heeft dit allemaal nog mogen meemaken: twee maanden na de opening is zij op 71-jarige leeftijd in Sinnamary overleden. Zuster Alice, onze zegsvrouw, heeft de bloemendraaijerij in het atelier van het klooster van haar overgenomen maar haar productie is te verwaarlozen vergeleken met die van het gemeentelijk kunstcentrum en enkele vrouwen die de door hen vervaardigde bloemen zelf op de markt brengen.

Het kunstcentrum: La maison de l'artisanat

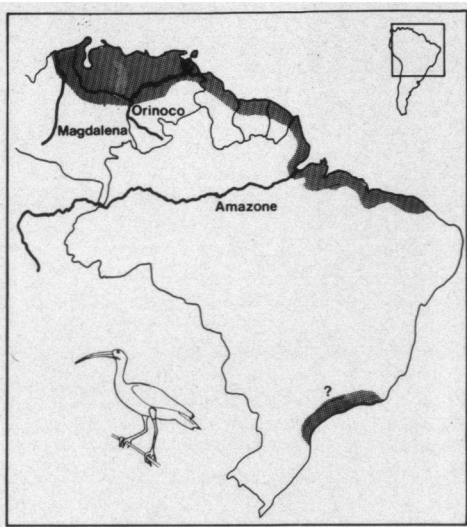
Het kunstcentrum te Sinnamary is door de gemeente gebouwd en in 1980 gereedgekomen. Doel is een moderne presentatie van lokaal vervaardigde artikelen ten behoeve van de verkoop aan toeristen. Hoofdartikelen voor de verkoop zijn de verenbloemen, hoofdzakelijk gemaakt van de veren van Rode Ibissen, en de vlinderschilderijtjes. Andere artikelen die worden verkocht, zijn houtdraaiwerk uit tropisch hardhout, Indiaans aardewerk en kleding. De artikelen zijn kwalitatief hoogwaardig en worden met uitzondering van de kleding alle lokaal geproduceerd. De vrouwen uit het dorp komen de bloemen en schilderijtjes bij het centrum afleveren. Elke vrouw heeft een eigen kaart in het systeem en op deze kaart worden de ingeleverde producten met hun waarde, alsmede de afgenomen materialen (lijzerdraad, gekleurd garen, kunst-

meeldraden etc.), genoteerd. Later vindt er verrekening, c.q. uitbetaling, plaats.

Het centrum is, met uitzondering van maandag, dagelijks geopend van 09.00 - 12.00 uur en van 15.00 - 17.30 uur. Bezoekers aan het centrum krijgen een stencil uitgereikt waarin uitleg wordt gegeven over de bloemen (hoe ze moeten worden behandeld en hoe men ze kan reinigen en dergelijke). Uitdrukkelijk wordt gesteld dat de veren het nuttige bijproduct zijn van de noodzakelijke jacht en dat niet vanwege de veren op de vogels gejaagd wordt: 'N.B. Les plumes d'oiseaux sauvages proviennent de ceux dont la chasse est autorisée et qui sont tués par les chasseurs pour être mangés. Nous ne faisons jamais faire la chasse d'un oiseau pour ses plumes. (Cet artisanat est le travail des femmes du village)'. In de folder zijn achttien verschillende soorten verenbloemen genoemd met uiteenlopende namen als Bougainvillées, Buisson Ardent, Chatons de hocco, Grande Fantaisie d'Ibis en Pointe d'aile d'Ibis, met prijzen variërend van 14-43 francs per stuk!

Het kunstcentrum is prachtig uitgevoerd; de volledige betegelde vloeren en zware hardhouten deuren maken het tot het fraaist uitgevoerde gebouw van het dorp. Een dergelijk hoge investering is alleen rendabel met voldoende omzet. Blijkens ingewonnen informatie van personeelsleden van het centrum (continu zijn minimaal twee personen aanwezig) ligt de omzet van bloemenverkoop tussen de 500.000 en 600.000 francs per jaar. Bij een gemiddelde prijs van 30 francs per bloem en een aantal thuiswerkende vrouwen van 100 zou dit neerkomen op gemiddeld 200 geproduceerde bloemen per thuiswerkende vrouw per jaar.

Er zijn verschillende redenen om aan enkele

Huidige verspreidingsgebied van de Rode Ibis.

opgegeven cijfers van het centrum te twijfelen:

- Er zijn tussen de 100 en 300 thuiswerkende vrouwen, die aan het centrum leveren, het centrum noemde slechts 100 vrouwen. Wij schatten het aantal kaarten in het systeem op ruim 200, hetgeen door andere informatie bevestigd werd.
- Op een willekeurige dag in januari (laagseizoen in de bloemenverkoop) constateerden wijzelf dat in nauwelijks 1 uur tijd al voor minimaal 500 francs aan bloemen werd verkocht. Tevens leverden in die zelfde tijd 12 vrouwen gemiddeld acht bloemen aan het centrum af. Volgens mededelingen komen vrouwen elke dag bloemen brengen!

Ondiepe lagunes met dode mangroven vormen een belangrijk voedselgebied voor de Rode Ibis in Suriname.

Foto: dr. J.P. Schulz.

Het laagseizoen in de bloemenverkoop valt van begin januari tot na carnaval en opnieuw in september als de kinderen weer naar school gaan. Het hoogseizoen loopt van juni tot en met augustus (vacantie seizoen) en in de dagen voor Kerstmis. Wij vermoeden dat, vooral in het hoogseizoen, veel verenbloemen door de thuiswerksters worden vervaardigd. Het lijkt zeer aannemelijk dat de benodigde veren in dat seizoen worden bemachtigd. De periode juni-augustus valt samen met het broedseizoen van de Rode Ibis.

Welke veren worden gebruikt?

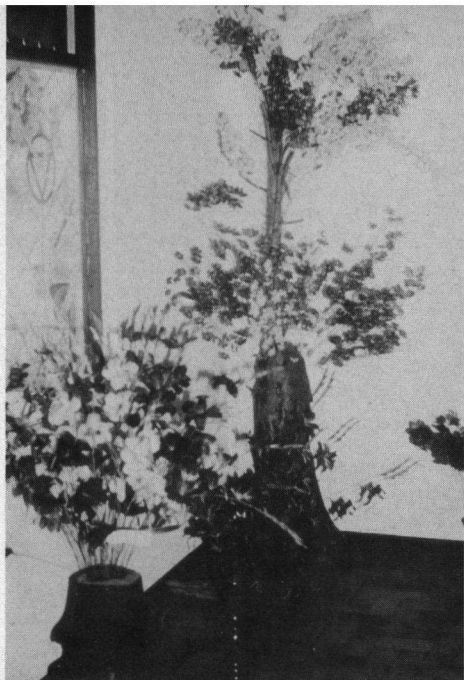
In een stencil, uitgegeven door het kunstcentrum, staat dat de rode veren afkomstig zijn van de Rode Ibis, zwarte veren van de Hokko (*Crax alector*) of Muskuseend (*Cairina moschata*), groene en gele veren van parkieten en amazonepapegaaien (onder andere *Amazona amazonica*). Waar de witte veren vandaan komen is niet op het stencil vermeld, maar wij vermoeden dat een aantal in ieder geval afkomstig is van de Grote (*Casmerodius alba*) en Kleine Zilverreiger (*Egretta thula*), welke in het zelfde gebied voorkomen als de Rode Ibis. Bij het kunstcentrum verzekerde men ons echter dat de witte veren van tamme eenden afkomstig waren. Zwarte veren met witte vlekken zijn volgens het stencil afkomstig van Parelhoenders.

Wij hebben verder veren gezien van ara's, duiven, fazanten, Rufescent Tiger-Heron (*Tigrisoma lineatum*), Yellow-rumped Cacique (*Cacicus cela*) en de Chesnut-bellied Heron (*Agamia agama*). Zuster Alice vertelde ons dat slechts bij uitzondering veren van andere vogels gebruikt worden.

Van de meeste vogels worden in ieder geval de grotere dekveren gebruikt. Van de amazonepapegaaien worden alleen de onderstaartdekveren gebruikt om groene blaadjes na te bootsen. Voor de grotere bloemen worden slagpennen of staartveren gebruikt. Eén van de bloementypen bestaat uit negen grote slagpennen van de ibis (de pennen met de zwarte punt). Voor elke bloem is meer dan één vogel nodig omdat een Rode Ibis maar acht van dergelijke veren (elke vleugel vier stuks) heeft. Meer dan de helft van de veren was afkomstig van de Rode Ibis, terwijl ongeveer een kwart van de gebruikte veren wit waren.

Wettelijke regelingen en jachttoezicht

Bij navraag bij de plaatselijke Gendarmerie Nationale bleek dat het jachtseizoen op de Rode Ibis 2½ maand per jaar open is (1 december - 15 februari) en dat controle op de naleving van de jachtwet minimaal is. Als reden

Bloemen gemaakt van veren van de Rode Ibis in het kunstcentrum te Sinnamary.
Naar een dia van Jan Betlem.

werd opgegeven dat de jachtcontrole slechts een neventaak van de gendarmerie is, zodat er een gebrek aan controleurs is. Waarschijnlijk speelt echter ook gebrek aan belangstelling mee. Tijdens ons onderhoud kregen wij sterk de indruk dat ze ons wel wilden inlichten over wat er gaande is, maar dat ze niet konden begrijpen waarom wij ons zo druk maakten om de jacht op ibissen. De papieren, waarop de jachtseizoenen (elk jaar door de prefect te Cayenne vastgesteld) vermeld staan, konden niet gevonden worden. Het enige dat ze ons konden laten zien was een oude poster die, halfopgevreten door kakkerlakken, ergens onder uit een lade te voorschijn kwam en waarop de beschermde dieren vermeld staan. Wij hebben deze poster alleen in het politiebureau te Manna opgehangen gezien.

Onze indruk is dat het voor jagers niet al te moeilijk gemaakt wordt om controle te vermijden. Zo gaat het politiebureau om 18.00 uur dicht, terwijl de jagers meestal de ibissen 's avonds tegen 18.00 - 18.30 uur op hun slaapplekken schieten. Dus hoewel het politiebureau gunstig gelegen is aan de rivier kunnen de jagers toch vrijelijk terugkeren. Daarnaast gaan de gendarmes slechts sporadisch naar de kust om te controleren. De boot van de gendarmerie is bovendien van verre al te herkennen. Onze ervaringen in Suriname hebben wel geleerd dat controle in een goed herkenbare boot bijna nooit resultaten oplevert: of de jagers verdwijnen, of de jachtbuit wordt

verstopt en later weer opgehaald of de buit wordt gewoon weggegooid.

Mocht een jager toch aangehouden worden, dan moet hij een boete betalen die meestal tussen 50-60 francs ligt. Volgens de gendarmerie wordt het geweer slechts bij uitzondering teruggegeven aan een overtreder. Het is echter eenvoudig een nieuw jachtgeweer te kopen aangezien een vergunning niet nodig is. Het blijkt dan ook dat bijna iedere man of jongen met een jachtgeweer rondloopt of fietst.

Naar de ibissen!

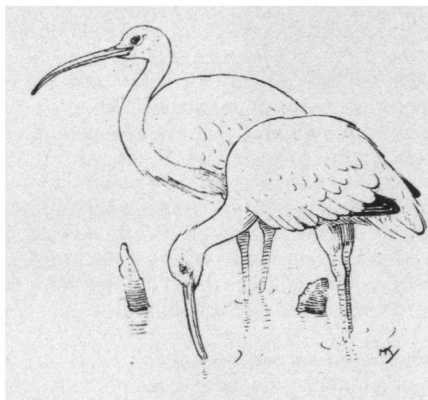
Het was voor ons niet moeilijk om aan een jachtpartij deel te nemen. Wij hoefden slechts 300 francs te betalen en dan zouden de jagers ons graag hun vaardigheden laten zien. Er werd ons verzekerd dat er minstens tien vogels buitgemaakt zouden worden, terwijl de wettelijke bag-limit voor Rode Ibissen slechts vijf stuks is!

Het bleek bij navraag ook mogelijk om met een excursie naar de slaappleats te gaan. Voor 60 francs per persoon en een minimum aantal deelnemers van vijf personen wordt per snelle speedboot naar de slaappleats gevaren. Een garantie voor de aantallen waar te nemen ibissen wordt echter niet gegeven. Dit hangt mede af van het feit of er vooraf aan de excursie jagers de slaappleats hebben bezocht..... Volgens het foldertje kunnen de aantallen ibissen variëren van slechts enkele individuen tot honderden of duizenden, afhankelijk van seizoen, tijd en getij.

Uit door ons geconstateerde zaken, hierboven kort weergegeven, kan gevoeglijk geconcludeerd worden dat de situatie voor de Rode Ibis in Frans-Guiana (en met name in de streek van Sinnamary) zeer alarmerend is. Hoewel de bescherming volgens de wet redelijk is, lijkt de controle slechts sporadisch plaats te vinden.

Ons bezoek aan Cayenne

Om na te gaan hoe de wettelijke regelingen tot stand komen en wie de verantwoordelijke instanties hierbij zijn hebben we een bezoek aan Cayenne gebracht. Op de prefectuur in Cayenne, welke de Franse regering in Frans-Guiana vertegenwoordigt, hebben wij gesproken met de heer Traverso, Chef de Bureau van de 'Direction de l'Administration Générale et de la Réglementation'. Hij heeft ons uiteengezet dat de prefectuur de Natuurbeschermingsverordeningen en de Jachtwet met zijn beschikkingen opstelt. Er bestaat geen echte jachtwet maar een 'arrêté préfectorale' uit januari 1975, waarin een lijst van

Rode Ibissen.
Tekening: Marius Kolvoort.

beschermde dieren voorkomt. Elk jaar wordt voor de gedeeltelijk beschermde dieren een open en gesloten seizoen bepaald. Van de totaal beschermde dieren is ook de handel in hun producten verboden, maar dit geldt niet voor de gedeeltelijk beschermde dieren, waaronder de Rode Ibis valt. Er zijn voorstellen gedaan om het belangrijkste verspreidingsgebied van de Rode Ibis in Frans-Guiana te bestemmen als natuurreservaat, maar dat is tot nu toe afgewezen, naar wij vernemen hebben vooral onder druk van de gemeente Sinnamary.

De zaak van de Rode Ibis was volgens de heer Traverso 'précaire'. Hij vertelde ons dat zowel de Veterinaire Dienst als het Agrarisch Centrum voorstellen kunnen indienen om de jachtregeling te wijzigen. Hij verwees ons naar dr. Sanite van de Veterinaire Dienst, tevens president van SEPANGUY (= Société de l'Etude, de la Protection et d'Aménagement de la Nature de Guyane). Dr. Sanite was erg verheugd te constateren dat de kwestie van de Rode Ibis-jacht ook in Suriname bekend was. Hij vertelde ons dat hij al lang bezig was om de Rode Ibis beter te laten beschermen, maar dat het hem tot nu toe ontbrak aan de nodige gegevens om zijn pleidooien te rechtvaardigen.

Wij brachten hem op de hoogte van de resultaten van de inventarisatie van 1982 (Zie De Jong, Vogeljaar 31 (3)). De Rode Ibis behoort weliswaar (nog) niet tot de bedreigde diersoorten maar de populatie en vooral verspreidingsgebied en broedplaatsen nemen schrikbarend af. Uit de gegevens blijkt dat de helft of meer van de huidige wereldpopulatie in de drie Guiana's voorkomt, waarbij de populaties van Suriname en Frans-Guiana de belangrijkste zijn. Het is daarom van groot belang dat deze populaties zo goed mogelijk worden beschermd.

Mogelijke oplossing

De bloemenindustrie in Sinnamary is niet meer weg te denken. De plaatselijke bevolking is economisch afhankelijk geworden van de inkomsten uit het kunstcentrum. Daarbij vormen de rode bloemen van ibisveren wel de grootste attractie.

De oplossing moet dan ook gezocht worden in een mogelijke vervanging van de ibisveren door gekleurde veren van kippen of eenden. In Suriname zijn bijvoorbeeld stoffers te koop die gemaakt zijn van roodgeschilderde veren, die bijna niet te onderscheiden zijn van de veren van de Rode Ibis. Wij hadden ter demonstratie naar dr. Sanite zo'n stoffer meegenomen.

Gezien het feit dat dr. Sanite momenteel werkt aan een voorstel tot instelling van een jachtwet, kwam ons bezoek goed gelegen. Hij vroeg ons om vanuit Suriname een brief te richten aan de prefect waarin Suriname zijn bezorgdheid uit ten aanzien van de situatie van de Rode Ibis, waaraan toegevoegd een voorstel tot een oplossing van de problematiek. Als de Rode Ibis volledig beschermd wordt, is ook handel in veren niet meer toegestaan, zodat optreden tegen overtredingen eenvoudiger zal zijn. Het vervangen van de rode veren in de bloemen zal het in-stand-houden van de bloemenindustrie waarborgen en de Rode Ibis door het wegvallen van de noodzaak om deze vogel nog langer te schieten voor de bloemenindustrie, nieuwe kansen geven.

Dankzegging

Onze reis naar Sinnamary werd mogelijk gemaakt door het beschikbaar stellen van een

Vliegende Rode Ibis.

Naar een dia van B.H.J. de Jong.

voertuig door de Stichting Natuurbehoud Suriname (STINASU) en door bereidwillig verstrekken van benodigde materialen door de Dienst 's Landsbosbeheer (LBB) en het Centrum voor Landbouwkundig Onderzoek in Suriname (CELOS). De reis naar Cayenne werd gefinancierd door de verkregen fondsen uit de geldinzamelingsactie van Het Vogeljaar.

Summary

The breeding population of the Scarlet Ibis in French Guiana (a bird species considered to be 'vulnerable') dropped to zero in 1982, even though the habitat along the coast is favorable. Reasons for this seem to be human disturbance. To acquire information on hunting pressure and game legislation in French Guiana, we visited Sinnamary and Cayenne in January and April 1983. What we found was that a handwork industry has developed in Sinnamary making artificial 'flowers' from bird feathers to be sold to tourists. Feathers of domestic birds as well as wild birds are used.

However, more than 50% of the various types of 'flowers' are made from Scarlet Ibis feathers. A large part of the economy of Sinnamary depends on this 'flower' industry, and it is therefore unlikely that it can be stopped totally.

Dr. Sanite, president van Société de l'Etude de la Protection et d'Aménagement de la Nature de Guyane (SEPANGUY), houdt zich bezig met de bescherming van de Rode Ibis.

Naar een dia van Jan Betlem.

When we visited Cayenne, the capital of French Guiana, we found information on game legislation. The Scarlet Ibis is only partially protected. The open hunting season is from 1 December to 15 February. However, products of partially-protected animals can be sold all-year-round. Importantly, we learned that a proposal for a new game legislation is being written.

Since we had the impression that construction of 'flowers' from Scarlet Ibis feathers is the prime reason for killing these birds, a solution could be sought in replacing the feathers with artificially-dyed domesticated-bird feathers. We obtained dyed feathers (from China) in Suriname which were almost identical in color to Scarlet Ibis feathers. Substitution with these feathers could be an important step towards total protection of the Scarlet Ibis in French Guiana.

HELP DE RODE IBIS

Zoals u hebt kunnen vernemen heeft het Actie-Comité van de Stichting Het Vogeljaar de speciale reis naar Frans Guiana bekostigd waarover in dit bovenstaand artikel wordt gesproken. Bovendien zullen overdrukken van dit artikel met de kleurige omslag in grote hoeveelheden worden verspreid naar instanties en organisaties in binnen- en buitenland.

Hiertoe zijn wij in staat gesteld door de vele giften, die wij hiervoor van onze lezers mochten ontvangen en waarvoor wij hen hartelijk danken. Wij willen nog meer doen om de Rode Ibis betere bescherming te geven. Stort daarom uw bijdragen op gironummer 638 498 ten name van Actie-Comité Het Vogeljaar te Hilversum, onder vermelding 'hulp voor de Rode Ibissen'.

RESUMÉ

Le meurtre des Ibis Rouges en Guinée Française

La population nicheuse du Ibis rouge, espèce très vulnérable, fut réduite à néant en 1982 quoique son biotope le long des côtes restait intact.

Seules des raisons humaines furent les causes directes de cette disparition.

Une enquête scientifique sur place fut décidée afin de déterminer les conséquences exactes de l'impact de la chasse sur cette espèce ainsi que la portée de la réglementation en ce domaine et nous nous rendîmes à Sinnamary et en Cayenne en avril 1983.

Des informations obtenues, il s'est avéré qu'une industrie artisanale s'est développée à Sinnamary où les plumes de cet oiseau servent à confectionner des bouquets de fleurs artificielles, et cela dans une proportion de 50%. Une grande partie de la vie économique de Sinnamary est basée sur cette industrie de la plumasserie et cette activité est bien établie dans la région.

Nous pûmes rassembler des informations cynégétiques à Cayenne où l'Ibis rouge n'y est protégé que partiellement. La saison de chasse s'étend du 1er décembre au 15 février inclus. Mais les produits des espèces protégées conditionnellement peuvent cependant être trafiqués toute l'année. L'importance de cette enquête réside dans le fait que la législation sur la chasse est momentanément en discussion.

Comme la fabrication de fleurs artificielles au moyen de plumes d'oiseaux semble être la principale raison de la destruction des Ibis rouges, une solution pratique doit être recherchée dans les possibilités de substitution sur base de l'emploi exclusif de plumes colorées provenant d'oiseaux domestiques.

Nous avons acheté des plumes colorées provenant de Chine qui sont à tous points semblables à celles du Ibis rouge. Le remplacement de ces plumes d'origine chinoise serait une étape importante dans la protection totale des Ibis rouges en Guinée française.

■ Jan Betlem, CELOS, Postbus 1914, Paramaribo, Suriname & Ben H.J. de Jong, Dienst 's Landsbosbeheer, Suriname. Huidig adres: Nolenstraat 16, 6702 CS Wageningen, Nederland.

LITTERATUUR:

Betlem, J. (1982): Frans-Guyana bedreigt de Rode Ibis. Het Vogeljaar 30 (2) : 96-97.

Jong, Ben H.J. de (1983): Inventarisatie Rode Ibis langs de kust van de Guiana's in 1982. Het Vogeljaar 31 (3) : 156-157. Met naschrift van Arie L. Spaans.

Spaans, Arie L. & Ben H.J. de Jong (1981): De huidige stand van een aantal watervogels langs de kust van Suriname. Panda 17 (1) : 3-7.

Spaans, Arie L. (1982): De Rode Ibis: een pronkje van de overstromingsvlaktes van tropisch Zuid-Amerika. Het Vogeljaar 30 (4) : 189-193.

Spaans, A.L. & B.H.J. de Jong (1982): Present status of some colonial waterbird species in Surinam, South America. Journal of Field Ornithology 53 (3) : 269-272.

Raadpleeg verder de literatuurlijst in 'Het Vogeljaar' 30 (4) : 193.